
III.

Egy modern teizmus és a humanista mozgalom.

I.

A modern teizmus éles ellentétben áll a jelenlegi humanista mozgalommal, viszont sok dologgal szemben, amit az képvisel, mély rokonszenvet érez. A természetfeletti, beleavatkozó, szeszélyes isteni gondviselés régi ideáját jóval ezelőtt félredobták az emberek. Az emberiség saját maga kell, hogy keresztül vigye a megváltását. Ebből a szempontból a modern teizmus teljesen humanista; de több mint humanizmus. A több jelentőségét jeleztük a teista utalással, hogy a világegyetem „a mienknél jóval felsőbbrendű” kozmikus intelligenciának a kifejezése, bár jóval felsőbbrendű, mégis intelligencia, hasonló a mienkhez s a mienk ahhoz, továbbá, hogy az emberiségben az univerzum morális intelligenciát fejez ki. Az ember erkölcsi és szellemi természetében, mely a valóság egy ténye s nem a valóságtól elvonatkoztatott, van valami lelkileg értelmes, ami kifejezésre jut.

Jelen alkalommal a vita a teizmus és humanizmus között a nagymérvű félreértések területén folyik. Vannak különböző árnyalatai a teizmusnak és vannak különböző árnyalatai a humanizmusnak. Minden egyes oldal képviselője kísértésbe esik, hogy el túlozza a másik hibáit úgy, hogy a saját nézőpontja a világosságba essék, a másiké pedig sötétségbe maradjon.

A humanista nézőpont nincs még teljesen körülírva. Filozófiája váltakozik a mehanisztikustól a közel-teistáig. A mozgalomban, mint egészben egy dolog általános; pro-humánus, az emberért van. Kezemben van egy kis humanista folyóirat, amelyiknek mottója ez: „nem Isten ellen, hanem az emberért.” Remélem, hogy a mozgalom mindig megtartja ezt a mottót. Azonban már nagy nyomást gyakoroltak, hogy a humanizmust azonosítsák az anti-teizmussal. Általában a humanista közömbös a világegyetemmel való lelki viszonyunkkal szemben. Őt az *emberi jó* hű szol-

gálata mozgatja s az a meggyőződés, hogy az ember maga kell, hogy keresztül vigye saját javát. Azt gyanítom, hogy egy ily közömbösség a mi kozmikus viszonylagosságunkkal szemben nehezen kerüli el, hogy idővel dogmatikus hitetlenségbe ne essék, tagadván bármi lelkiiséget a dolgok természetében. Már is gyakran hallhatni az állítást, hogy „valaki csak olyan mértékben lehet humanista, amilyen mértékben elnötte teizmusát.” És úgy gyanítom, hogy jóllehet ez a nézőpont fel van szállangozva, idővel egyenlő lesz az anti-teizmussal. Akkor aztán egy nehéz problémája lesz, fenntartani egy lelkes idealizmust egy oly világegyelemben, melyről azt hisszük, hogy közömbös az emberi értékekkel szemben.

Természetesen egy ilyen anti-teizmus lehetséges, hogy általában a humanista mozgalomban nem fog elterjedni s a humanizmusnak nem lesz meg ez a problémája. A mozgalom uralkodó filozófiája e pillanatban, úgy látszik, hogy a fejlődéses naturalizmus, mely elismeri, hogy az ember lelki következménye a fejlődés folyamatának. Valóban itt van az ember, de — mint már érintettem, — mit akarunk ezzel mondani? Mire mutat rá ez a tény? A filozófikus naturalizmus elismeri, hogy van egy, a lelki valóság felé törekvő folyamat és egy társadalmi rendszer az embervilágban, de ezzel a mozgalom ért-e el, vagy érhet-e el valamely állandó jelentőséget? Ha valamely ponton a nagy természet mechanikus erői ellenséges és végzetes környezetté válnak az emberiségre, akkor minden lelki vonást tartalmazó dolog megsemmisül, mintha soha sem létezett volna. Ha ez így van, már most ráragaszthatunk egy plakátot a földünkre e felirással: „hiábavaló.”

A kihangsúlyozás néha félrevezető. A humanista kijelenti, hogy az Isten-hívés nem szükséges ahhoz, hogy valaki vallásos legyen és ez igazság, amit az összehasonlító vallástudomány tökéletesen megvilágít. Megjegyezhetjük azonban, hogy ő nem mondja, hogy szükséges *nem* hinni Istenben, hogy vallásosak legyünk. Legyen naturalista vagy közel-teista humanista, amit mond, az valóban bátorítás oly egyén részére, kinek szörnyű nehézségei vannak az Istenfogalom kielégítő megközelítésében. Bátorító, ha azt mondják, hogy valaki, aki szentséget talál az emberi életben és ennek szolgálatára szenteli magát, vallásos tud lenni. Egy ilyen, az emberi jóllétet szolgáló odaadás magán viselheti a vallásos szenvedély jellemvonásait. Amit a modern teista tenni tud, az ennyi: átváltani, kitágítani ezt a vallást kozmikus fontosságúra.

A humanizmus a jelen pillanatban a modern gondolat egy meghatározott, kutató mozgalma. Üres dolog pusztán lecsepülni

vagy számításon kívül hagyni. Ez úgy látszik, egy lázadást képvisel a mult bizonyos intellektuális feltevései és meggyőződései részéről, s ha ezt valaki ellensúlyozni óhajtja és ki akarja mutatni, hogy nem megfelelő, fel kell vázolnia a másik nézőpont felsőbbrendű elfogadhatóságát. Személyesen nem habozom kifejezni lekötöttségemet a mozgalommal szemben, mert ez rákényszerített minden teistát arra, hogy legyen tisztább a gondolkodásban, nyiltabb az intellektuális őszinteségben, élesebb és határozottabb a valóság megismerésében.

Bármilyen súlyosak is a nehézségek, melyekkel a modern gondolkodás szembetalálkozik, a modern teista mégis szabad, tudományos és filozófikus útat vághat magának ahhoz, amit az univerzum mond önmagáról és levonhatja a következtetéseket a fizikai világban és emberi természetben található evidenciából, hogy van egy lelki Intelligencia, amely kifejezést nyer a valóságon át.

II.

Pontosan ötven évvel ezelőtt Dr. M. J. Savage „Az emberi gondviselésről“¹ mondott egy prédikációt. Abban az időben ez egy bátor szókimondás volt. Rámutatott arra, hogy az emberiség a multban azt hitte, hogy minden létezőt természetfeletti hatalmak szeszélyei kormányoztak, ellenőriztek és hogy a vallás még mindig ezen a bázison nyugszik; hogy a legtöbb ember még mindig hiszi, hogy Isten kívülről belép a világba az emberi események ellenőrzésére, különösen, ha imádkozás által hatást gyakorolhatunk reá. Rámutat arra, hogy egész csomó hitrendszer létezett az isteni gondviselésről. Először az általános gondviselés ideája, mely szerint Isten a természet világa felett uralkodott. Aztán jött a speciális gondviselés, amely az emberi történések feletti ellenőrzést gyakorolta. És végül a részleges gondviselés, melyben Isten itt vagy ott közbelépett, hogy valamely részleges dolgot keresztül vigyen, ami nélküle nem volt keresztülvihető. Közhit, hogy a legtöbb dolog, különösen, ha előnyös vagy szerencsés volt, isteni gondviselés alá tartozónak tekintessék. Dr. Savage felemlíti egy régi ismerősét, aki ezt az eszmét bevitte a mindennapi élet legtriválisabb ügyeibe, egy elveszett kalapács megtalálásába, barátjával való véletlen találkozásba. Mindent úgy tekintett, mint, ami

¹ Unity Pulpit. II-ik sorozat 9. sz.

providencia alá tartozik, úgy, hogy barátai ráragasztották az „öreg providencia“ gúnynevet. Jellemző, hogy a régi idők imája így kezdődött: „Ideje már Uram, hogy cselekedjél“. Egy másik lelkész, ki lázas meggyőződésében, hogy e providencia nem kel- lene többé késlelkedjék, ezekkel a szavakkal kezdte imáját: „Ó Uram, amint láttad a reggeli lapokban“, — lévén a következtetés, hogy a krízis elérte telőfokát s az Úrnak tüstén cselekednie kel- lene, hogy az emberek, mitévők legyenek.

Dr. Savage rámutat arra, hogy a modern világfelfogásban ilyen providencia nem lehet. Minden dolog az egyetemes törvény és rendszer, az ok és okozat kormányzása alatt történik. Az em- bernek meg kell teremtenie saját világát. Agya van és lelki adott- ságai. Tudja használni, használnia *kell* mindkettőt. Fel tudja fe- dezni az igazságot és az igazság szabaddá teszi őt. Erkölcsi győ- zelmet arathat az életében és felül tud emelkedni olyan körülmé- nyeken, amelyek máskülönben összeroppanthatták volna. Egy ér- telmes rendben él, amelyiktől függhet és amelyikben tanulhat ta- pasztalat által. Tud engedelmeskedni és dolgozni Istennel és Isten vele.

Ez történt ötven évvel ezelőtt, ez volt és még most is ez a szabadelvű vallásnak a humanizmusa. Teológiája az emberrel kez- dődött. Vallásos hangsulya az emberen volt. Az Isten szolgálata az ember szolgálatán keresztül történt. Aspirációja volt az életben legjobb normájának lefektetése, az intelligencia és testvériesség szabályainak megvalósítása. Ezen a vonalon Lippman elérkezik ahhoz, amit ő „felső vallásnak“ (high religion) titulál, a vallás egy olyan életben jutván kifejezésre, mely lelkileg megérett az inspi- rációkra s az önzetlenség szolgálatára.

És így a humanizmus a maga hangsúlyával az emberiségen, a humánus idealizmuson, a vallási inspirációnak összpontosító fontosságán az emberi jólét érdekében, alapelvek szempontjából semmi újat nem ad az unitárius egyházak humanitáriánizmusához. Ezek szintén egyetértenek azzal, hogy az ember saját maga kell, hogy keresztülvigye a megváltását. De, amíg a humanista igyek- szik ezt a tényt a világegyetem közömbösségének tulajdonítani, addig a modern teista az univerzum tervének, céljának tulajdonítja. Egy megmérhetetlen távolság van a közömbös- ség és céltudatosság között. A kozmikus intelligencia nem fatá- lista, hanem céltudatos értelemben arra törekszik, hogy az ember saját maga verekedje ki a jót az adott helyzetekben és adott esz- közökkel, melyek azt lehetőségessé teszik. De nemcsak lehetőségessé

hanem istenien jelentőssé és méltóvá is. Ha valaki megkérdezi engem, hogy honnan tudom mindezt, azt felelem, hogy tudományos úton bebizonyítani nem tudom, azonban helyes következtetésekkel bebizonyíthatom.

Máris tisztán kezd látszani, hogy a különbség éle a humanista és modern teista között az ember lelki természetének, mint ténynek, mely a kozmikus rendben benne foglaltatik, evidens értéke nyugszik. Nem igen mutatkozik út ezek kibékítésére. A modern teista következtetéseket von le az ember természetéből a valóság természetére és a lélek hivatásának ismertető jeleire. A humanista visszautasítja az ily következtetések levonását, nem lát semmi értéket bennük és semmi igazolást részükre. Ellenvetésére, hogy túlmerész az emberi értékeket a tág kozmikus vázlatra kivetíteni, a teista azt felelné, nem szabad, hogy a kiterjedés arányai megtévesszenek. Az emberi természet erkölcsi és lelki potenciáinak jelentősége hozzáillő párja a nagy mehanikai erőknek és inorganikus állománynak. A Prédikátor könyvének szerzője ezt írja: „Az ember nem áll fennebb az okatlan állatoknál: mert minden hiába-valóság.“ A modern teista számára az ember erkölcsi és lelki lényege magában hordja a kiválóságot. Olyan transcendens jelentősége van, mint eredménynek és mint jövőbelátásnak, mely szerint az egész teremtést vizsgálódás alá veszi, hogy beszámoljon róla.

III.

Az embernek agyrendszere van, hogy tudást szerezzen. Benne él és része a valóság rendjének, amit fokozatosan megismer s amitől mindig függhet. Amit megtanul, az részévé válik. Az igazság, amit felfedez, az övé. Azt használhatja további felfedezésekre és kijavíthatja tévedéseit. Haladhat hit által a még fel nem fedezett felé. A tudomány a hit segítségével jár. Haladva és dolgozva az ember bizonyosságot szerez hitéről.

Így az univerzum lehetővé teszi az ember számára, hogy saját gondviselésévé válják. A Valóság maga megerősíti az ember vágyát a tudás után. Amit ő helyes úton keres, megtalálja. A mint kopogtat, a tudás ajtóiból több nyilik ki előtte. Amit tanul, részévé válik. Az ő, maga. Vajon véletlen, hogy ennek így kellett lennie? Sokkal valószínűbb azt következtetni, hogy ez így terveztetett egy világegyetemben, amelynek útjai annyira egyetemlegesen érthetők és ismerhetők. Tul nagy megerősítés a józan észre nézve, azt tételezni fel, hogy ez véletlen.

Továbbá az univerzum megerősíti az ember természetének lelki vágyait. Az ember beindul, mint egy erkölcsi csecsemő és megkövetelik tőle, hogy nőjön fel. El kell sajátítania a saját morális megértését és erejét, tapasztalat által. Ki kell harcolnia saját útját s morális természetében fel is van fegyverezve, hogy azt megtegye. Amikor elbukik, vagy elesik, még mindig tanulhat. Bűne által elüldözheti magát messze földre, de fölemelkedhetik és hazatérhet. Az idealizmus ösztöne veleszületett s ha ő nyomon követi azt, nagyon fontos felfedezést tesz. Felfedezi a lelki lény törvényeit.

A felfedezés, hogy a lelki lénynek vannak törvényei, elsőrendű fontossággal bír. Rámutat a dolgok lelki természetére, egy erkölcsi és lelki rendre, amelyikben e törvények kifejezésre jutnak. Az ember például úgy találja, hogy a lelki dolgok lelkileg érzékelhetők. Nem mérhetjük meg méterrel, nem mérhetjük le mérlegen, s nem próbálhatjuk ki lombikokban. Mert azok az érdem, minőség és érték tényei. Igazságok, miket az embernek meg kell tanulnia, felfogni és méltányolni. Bepillantást kell nyernie beléjük, birtokába kell vennie azokat, folytatólagosan lojálisnak kell lennie hozzájuk. E szükséges feltételek a lelki lény törvényei.

Tovább menőleg, ha az ember nem használja lelki adottságait, ki van téve annak, hogy elveszíti azokat. A ki nem használt lelki törvény hasonló a használatlan fizikai törvényhez. Ha a fizikai erőket félretesszük és nem használjuk, kiszolgáljuk az elgyöngülésnek és megsemmisülésnek. Amit nem használunk, az valószínűleg elveszett. Ez a lelki büntetés az elhanyagolásért. Amit nem tartunk fenn, az lesüllyed; ez egy másik törvénye a lelki lénynek.

A tiszta szívűek meglátják az Istent, azaz a tiszta szívűeknek tehetségük van felfogni az ideális igazságot, amit a nem tiszta szívűek felfogni nem tudnak. Itt van a percepciónak egy lelki törvénye.

Az embernek tanulnia kell, fejlődnie kell és eredményre kell jutnia. De nem élhet egyedül magának, nem tud egyedül magának fejlődni vagy eredményt elérni. Egyedül nem képes betölteni a legfelsőbb jót. A legfelsőbb jó egy szociális eredmény, egy másik törvénye a lelki lénynek. Más szóval úgy fejezhetjük ki ezt az igazságot, hogy a jóakarátú emberek idővel bírni fogják a földet. A történelem tanúsága kinyilatkoztatja (revelálja) ezt a tényt, mint a lelki lény törvényét. Csak felfogandó. A jóakarát együttműködő, testvéries, alkotó és birtokában tartja az állandóság hatalmát, melyet a rossz akarát, önzés nem tarthat birtokában.

Ennélfogva a szeretet a törvény betöltése. A szeretet a legfelsőbb törvény. A tapasztalat kinyilatkoztatja ezt, mint az ember erkölcsi és lelki élettörvényének legfelsőbb kifejezését.

Ezek a felsorakoztatott igazságok csupán érintései a lelki lény törvényeinek. A világegyetem úgy tűnik fel, hogy kifejezi önmagát bennük és intencióját általuk. Lehetnek ezek csupa véletlenek? Hihetetlen úgy gondolni. A jelek szerint úgy tervezetett, hogy az embernek keresztül kell vinnie saját lelki megváltását lelki valóságát törvényeinek betöltése által. Úgy látszik, hogy a dolgok lelki természete megerősíti benne a veleszületett idealizmus vágyait, az ő belső hajtóerejét a tökéletesség felé. Ismét, amit elér, az övé. Az ő maga.

A természet világából egy megható kép tárul fel emlékeztünkben, amint elképzeljük kontinensünket, mikor az első bujdosók (Pilgrims) kikötöttek 1620-ban. Egy kép, amelyen hatalmas kiterjedésű erdők, széles folyók, tág mezők, határtalan sivatagok, magas hegláncolatok vannak és mindezeket ember nem érintette, kivéve néhány vad törzset. Az ujonnan jöttek részéről bátorságra volt szükség, hogy szembeszálljanak a természet elemeivel és fennmaradást verekedjenek ki. Ha ma Winthrop kormányzó repülőgépen az Atlanti-Óceántól a Nyugati-Óceánig repülhetne és egy futó pillantást vethetne a civilizációnak alárendelt kontinensre, mint egészre, ha amint visszafordul, megállhatna és meglátogatná világvárosainkat és falvainkat, gyárvárosainkat, templomainkat, iskoláinkat, törvényeinket, kórházainkat, sok rosszat látna, ami elgondolkozásra készítené, de meglátná azt is, hogyan lett az ember saját gondviselésévé és két keze munkájával, agyával, demokratikus emberszerető lelkével hogyan teremtett egy kontinentális lakhelyet és otthont a kényelmek garmadáival, kellemmel és jóssággal, testvériességgel és rokonszenvvel, az emberi jólét szolgáló hatalmas intézményekkel és egy életfilozófiának kialakulásával, melyet az egész világból beszaladó napi sajtótermékek nyújtanak. Az ember csinálta mindezt. A helyzet magaslatán.

És ez az, amit a világegyetem tervezett. Valami részleges, vagy speciális providenciának nem találjuk a bizonyítékát. Világunkat mi teremtettük meg tudásunk és lényegünk szerint. Ez a mi világunk a jelen pillanatban. Messze van még attól, amivé lennie kellene és vajjon most imádkozzunk valami természetfeletti hatalomhoz, hogy tegye jóvá a hibáinkat és önzésünket, tegye meg helyettünk, amit nekünk kellene tennünk. Még mindig ez a legtöbb vallásos ember felfogása. Istenhez fordulnak, hogy vala-

honnan kívülről lépjen be s végezzen el bizonyos dolgokat, akadályozzon meg háborukat vagy állítsa meg azokat, vigye keresztül a szesztilalmat, gyógyítsa meg a betegségeket, vessen véget a bűnözésnek, szerencsétlenségtől mentesítsen, lágyítsa meg a köszivűket, tegye a munkaadót igazzá s munkást becsületessé. Minden fundamentálista felekezeti hisz a részleges providenciában. A régi teizmus szintén egy részleges providenciát valló teizmus volt. A modern teista azonban egyetért a humanistával abban, hogy egy ilyen részleges és speciális providencia nem létezik. Nincs semmi bizonyíték arra, hogy valaha létezett és nincs elképzelhető út annak felfogásához, hogyan lehetséges ez a törvény és rend világegyetemében.

Az ember alkotta meg a saját világát és folytatnia kell az alkotást. A világegyetem tervezi, hogy ő ezt tegye és, amint tanul és engedelmeskedik, együttműködik ezzel és betölti ezt a tervet.

Milyen nagy fontosságú minden ember számára felismerni, elfogadni és betölteni ezt az intenciót. Egy kozmikus értéket ad az életnek, lelki lehetőséget és ígéretet, végtelen jelentőséggel. Menyire elsőrendű kérdés magunkévá tenni a fontosságát annak a ténynek, hogy az embernek magának kell bevezetnie az együttműködést ezzel az intencióval. Azok az eredmények, melyeket az emberre ráerőszakolnak, nem lehetnek az övéi, de azok, melyeket ő maga szerez meg, az övéi lesznek. Így aztán kétféle emberi és kozmikus értéket kapnak. És így mind kettő: az emberi aspiráció és a kozmikus tervezés betöltetett.

IV.

Ha ez mind tervezetett, akkor egy kis elképzelés kisegít azon következtetésünkben, hogy az univerzum törődik velünk, törődik olyan formán, amit mi nem vagyunk képesek felfogni kozmikus szempontból, de amit megtudunk érteni, legalább részben, emberi szempontból. Hogy az univerzum törődik velünk, helyes következtetésnek látszanék abból a tényből, hogy az engedelmeség jót eredményez, az engedetlenség pedig rosszat. Az erkölcsi törvény az, amit az ember fokozatosan felfedez, mint a lelki lény törvényét. A törvényt nem lehet áthágni. Az ember önmagát sérti meg a törvény áthágásával, mert a törvény áll. „Ki mint vet, úgy arat”. Az erkölcsi törvényt nem lehet kijátszani vagy megkerülni,

mert az a valóságnak egy kifejezése. Az több, mint pusztá eljárás mód, jó ízlés vagy társadalmi konvencionálitás. Az az élet törvénye. Az embernek fel kell fedeznie és engedelmeskednie kell annak. A „kell”, az isteni tervezés. A „kellene” az erkölcsi hajtóerő önmagában, amitől az ember nem tud elmenekülni. Az univerzum annyira törődik velünk, hogy mindkettő; a jutalmazás és büntetés a cselekedetekben benne foglaltnak s megtanítják azt, hogy az élet útja az engedelmességé s hogy az engedelmesség útja mindig nyitva áll, hogy mindig jobb igaznak, mint hamisnak, jobb becsületesnek, mint rossznak, testvériesnek, mint önzőnek lenni.

Az engedelmesség emberi törvénye nem emberi találmány, hanem emberi felfedezés. Mint emberi lények érezzük, hogy erkölcsi viszonylatunk van a valósághoz, de az erkölcs a személyiségtől elvonatkoztatva nem jelent semmit. Ezt a konkluziót ismételnünk kellene, mert elsőrendű fontosságú. Ha tehát a mi részünkről érezzük a kozmikus viszonylagosság erkölcsi lényegét, éreznünk kell, hogy a személyiség ténylegesen ott van a másik részen, hogy a viszonylagosság fontosságát teljessé tegye, egy személyiség aktiv, rokonszenves, erkölcsi törődéssel aziránt, amit teszünk életünkkel, abban a viszonylagosságban. A nagy lelkiesség ott áll a másik oldalon velünk szemben s mi magasztaljuk jelenvalóságában és tervezésében.

Kozmikus tervezés az, hogy tedd a legjobbat, tedd azt saját magad, a saját erőddel, a lelkeddel, harmoniában mindazzal, ami jó, igaz és szép, megegyezően a lelki létezés törvényeivel. És amidőn te ezt teszed, az isteni tervezés számodra végbement. Egy ilyen megvalósítás, transzcendens inspiráció. *Ez a humanizmus, plusz.*

Tegyük fel, valami történik veled és az eged besötétül. Ha a világegyetem pusztá mehanikai erő, amit a megpróbáltatás eredményez, nem tartozik rá egyáltalán. Sem te, sem megpróbáltatásod nem érdekli azt egyáltalán és a te kicsinységed és társtalan-ságod, segítség nélküliséged és jelentéktelenséged elsorvasztanak. Ha azonban lecsukott szemekkel lelked mélyébe tudsz nézni és megérzed azt a tényt, hogy a világegyetem törődik veled, hogy az egy mindenben van, mindenütt jelenvaló, közelebb a megpróbáltatásodhoz, mint az akörüli gondolataid, akkor egy kihívást kapsz, inspirációt, bátorítást, hogy szilárdan állj s légy kitartó abban a felmagasztosulásban, hogy betöltöttesd az isteni tervezést. Önmagad eszményének a győzedelmes megerősítése önmagadról, valami fenséges és örökké tartó értelmet nyert. Minden törekvésre

és minden áldozathozatalra serkentő lelkesítés, ha érezzük, hogy az így egy kozmikus rendbe szakad bele, egy permanens és halhatatlan értéket nyer.

Ez a gondolat megérdemli, hogy mélyen elmerüljünk benne. Így mondanám, tartsd becsben az érték belső megérzését, (érezd a dolgok belső értékét) és a lelki felsőbbtség tartós jelentőségét. Foglalkozz vele az idealizmus azon legnemesebb megvilágításában, melyet hatalmadban van ráderíteni. Kultiváld azt! Tápláló forrása lesz ez lelki erődnök, amelynek segítségével a kötelesség győzhet a sötét órák felett és amely által így belső megnyugvást nyersz. Amit el kell viselned, vagy amit tenned kell, megéri az árat, nemcsak mert a te saját értéked a győző, hanem mert az a győzelem a lelkedet egyesítette a nagy Lélekkel, azaz, a kozmikus szépséggel, jósággal és igazsággal. A lélekkel mindenekfelett Istenben maradsz és Isten tebenned.

A modern teista számára kozmikus jelentősége van az ember belső életének. Életének dícsfénye, hasonlóképpen kozmikus dícsfény. Amint az ember gyarapszik, a legmagasabbhoz lesz hasonlóvá. Az ő hivatása kozmikus hivatás, kozmikus ügy kérdése. Amint együttműködik a kozmikus tervezéssel, a kozmikus erő benne és mögötte van, amint Lincoln mondotta az őt kérdező lelkészeknek: ő biztosan érezte, hogy Isten mellette van. Amit ő tenni remélt, az nem volt egyéb, mint megtalálni az Istennel-levés útját és azt haladéktalanul elfoglalni.

Jó érzés tudni azt, hogy egy isteni intelligencia irányítja a kozmikus rendet. Lelkesítő érezni, hogy az isteni tervezés tőlünk a legmerészebbet s a legjobbat várja. Amikor kielégítjük ezt a várákozást, akkor az ő oldalán vagyunk. S akkor valamelyes bizonyossággal érezhetjük, hogy a mi győzelmünk tovább is pártfogásban részesül az isteni tervezésben, mint egy lépés halhatatlan életpályánk kifejlődésében.

Overstreet tanár ezzel a paragrafussal fejezi be „Az örök kérdés” című munkáját: „A világegyetem, amint mi ma látván látjuk, a mi életünkből való élet, lelkünkből való lélek. Bennünk van és mi ő vagyunk. Minden tagunkban benne mozog. De ha ez így van, akkor minden alkotó cselekvés, amit véghezviszünk, bármily csekély legyen is az, minden kívánság a többért, amely csaknem teljes, minden akarat, mely odairányul, hogy azt megvalósíthassuk, a mi győzelmünk egy világegyetemben, amelyik velünk együtt győz.”¹

¹ Overstreet: Az örök keresés, 277 old.